

Taşnakçı Ermeni Levon İ. Mirzoyan'ın Kazakistan'daki Faaliyetleri (1933-1938)*

Seyfi Yıldırım**

Mirzahan Egamberdiyev***

Öz

Levon İ. Mirzoyan 1917-1938 arasında Bolşevik yönetiminin Azerbaycan, Kazakistan ve diğer bazı bölgelerde yerleşmesi ve sağlamlştırılması yolunda çalışmış bir Ermeni'dir. Makalede, Dağlık Karabağ meselesinin ortaya çıkışında da etkili bir isim olan Mirzoyan'ın bu rolüne atıf yapılmakla birlikte esas olarak 1933-1938 yılları arasında Kazakistan Sovyet Yönetimi Birinci Sekreterliği görevinde bulunduğu sırada Kazakistan'daki faaliyetleri ele alınmıştır. Kazakistan'ı yöneten Goloşyokin döneminde ortaya çıkan büyük açlık sırasında çok sayıda Kazak hayatını kaybetti. Mirzoyan bu felaket sonrasında ülke yönetimine geldi. Mirzoyan Kazakistan'da yaşanan bu felaketin izlerini örten bir şefkat eli gibi davranarak ülkenin önde gelenleri ve ahali ile yakın ilişkiler kurdu. Mirzoyan, daha sonra yakından tanıma imkânı bulduğu aydınları ve önde gelen politikacıları Joseph Stalin'in emri ile ya katletmiş ya da sürgüne göndermiştir.

Anahtar Kelimeler

Levon İ. Mirzoyan, Goloşyokin Katliamı, Stalin Büyük Temizlik, Kızıl Kırgın.

* Geliş Tarihi: 27 Nisan 2020 – Kabul Tarihi: 10 Temmuz 2020

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Yıldırım, Seyfi, ve Mirzahan Egamberdiyev. "Taşnakçı Ermeni Levon İ. Mirzoyan'ın Kazakistan'daki Faaliyetleri (1933-1938)." *bilig*, no. 101, 2022, ss. 31-56.

** Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü – Ankara/Türkiye ORCID ID: 0000-0002-3318-6089

ahiseyfi@hotmail.com

*** Doç. Dr., El Farabi Kazak Milli Üniversitesi, Şarkiyat Fakültesi, TÜRKSOY Bölümü – Almatı / Kazakistan

ORCID ID: 0000-0003-3291-4512

mirzahan_1974@mail.ru

Giriş

Türkistan'da 19. asrın ikinci yarısında yürütülen kolonizasyon sürecinde Ruslar'ın yanı sıra çok sayıda Ermeni de iskân edildi ve bu bölgede bir Ermeni kolonisi yaratıldı. Bu koloni bölgede askeri organlar dâhil olmak üzere, ticaret, sanayi, zanaat gibi çeşitli alanlarda güçlü bir şekilde yer aldı. Bu durum aslında Rusya'nın genişleme siyasetinin hedeflediği Kafkasya, İran, Anadolu ve Türkistan coğrafyasında Ermeni faktörünü etkili kılmak ve kullanmak politikasının bir uzantısı olma özelliğini göstermektedir. 1828 Rus-İran Savaşı'nda Ermeniler Çarlık lehine savaşa aktif olarak katılmış, aynı yıl Osmanlı Rus Savaşı'nda Doğu Anadolu'ya ilerleyen Rus kuvvetleri Kars, Ahıska ve Erzurum'u bölgedeki Ermenilerin yardımı ile kolayca işgal etmişti (Özcan 2011: 197). Daha sonra Kafkasya'da bir Çarlık projesi olarak Ermeni iskânının gerçekleştirilmesi de bu sürecin bir devamıdır. Azerbaycan'da gerek Çarlık gerekse Sovyet döneminde Ermeniler eliyle soykırım boyutuna varan katliamlar yine bu politika dâhilinde ortaya çıkan gelişmeler silsilesine dâhil edilebilir. Kafkasya'dan Kazakistan'a kadar uzanan bu coğrafyada gerek Çarlık gerekse Sovyet yönetimine karşı bölge halkının başkaldırıları sırasında Ermeniler, tahmin edileceği üzere Rusların yanında yer aldılar ve Anadolu ve Kafkasya'daki örneklerinde olduğu gibi büyük sivil kitleleri yok ettiler.

Bölgedeki Ermeni nüfusun bir kısmı söz konusu dönemde Kazak coğrafyasına yerleştirildi. Burada iskân edilen Ermenilerin, Rus yönetimini destekleyerek ve onların desteğini sağlayarak kurdukları simbiyotik ilişkiyle büyük bir güce eriştikleri rahatlıkla söylenebilir. Bölgede iskân edilen Ermeniler'in bir kısmı, bu topluluğun uluslararası petrol piyasasındaki nüfuzundan yararlanmak isteyen Rus Çarlığının da teşviki ve sağladığı kolaylıklarla petrol şirketlerinin bir bölümünün sahip ve yöneticileri haline geldiler (Kuropatkin 7-8). Ermenilerin bölgede Türkistan'ın bağımsızlığı adına mücadele eden lider şahıslara ve bu nitelikteki hareketlere karşı Rusların yürüttükleri mücadelede ön safta, şevkle savaştıkları ve büyük katliamlar yaptıkları bilinmektedir. 1917'de Hokand'da kurulan Türkistan Milli Muhtariyet Hükümeti'nin 1918'de ortadan kaldırılması sırasında Bolşeviklerle birlikte hareket eden Taşnakçı Ermeniler aktif bir rol oynadılar (Hayit 190, Bademci 180, 203, 213). Aynı durum Azerbaycan'da Bolşevik İhtilali sonrasında yapılan Bakü katliamlarında da açık bir şekilde görülmektedir (Devlet 169).

Bu çalışma gerek Çarlık gerekse Bolşevik rejiminin Kazakistan coğrafyasında varlığını kurma ve güçlendirme yolunda “Ermenilerin bir araç olarak kullanılması” geleneğinin son temsilcilerinden birisi olan ve Bolşevik İhtilali sonrasında Bakü’de yapılan Türk katliamlarının da mühim organizatörlerinden Levon İsayeviç Mirzoyan’ın 1933-1938 tarihleri arasında Kazakistan Komünist Parti Birinci Sekreterliği görevi sırasındaki faaliyetlerini ele almaktadır. Mirzoyan’ın hayatı, siyasi faaliyetleri ve Kazakistan’da yürüttüğü politikalar, arşiv belgelerinde, 1960-1970 tarihleri arasında yayınlanan gazetelerde ve Kazakistan araştırmacıları tarafından hazırlanan materyal koleksiyonlarında yer almaktadır. Ancak bu konudaki değerlendirmelerde 1956’da SSCB Başsavcısı R. A. Rudenko tarafından Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesine Levon Mirzoyan’ın aklanması hakkında yazdığı not bu konudaki temel belge olarak kabul edilmektedir (RDYTA, Fon № 3, Kayıt № 8, Dosya № 341: 1-17). Diğer önemli bir kaynak ise V. Lukyanov’un imzasını taşıyan 8 Şubat 1956 tarihli Merkez Komite Başkanlığı’nın 187. toplantısında aldığı karardır. Komite’nin bu kararında L. İ. Mirzoyan 1937-1938 yıllarında Kazakistan’da yapılan katliamla ilgili olarak yöneltilmiş olan bütün suçlamalardan aklanmaktaydı (RDSSTA, Fon № 2, Kayıt № 11, Dosya № 210). Çalışmada, Mirzoyan’ın Bolşevik İhtilali’nin başladığı yıllarda Azerbaycan’da ve daha sonra görev aldığı Kazakistan’da 1933-1938 tarihleri arasında yürüttüğü siyasi faaliyetler hakkındaki malumatın önemli bölümü, kendisinin yaptığı konuşmalardan, aldığı kararlardan ve Joseph Stalin’e gönderdiği mektuplardan alındı (İz Reçi Tovarişa Mirzoyana 4-5). Mirzoyan’ın bu faaliyetlerine ilişkin diğer bilgiler de 1960’lardan sonra *Bakinskiy Raboçiy (Bakü İşçisi)*, *Kommunist*, *Molodyoj Azerbaydjana (Azerbaycan gençleri)*, *Kazahstanskaya Pravda (Kazakistan Gerçeği)*, *Argumentı i Faktı (Tartışmalar ve Gerçekler)* vb. gazetelerde yapılan yoğun kabul edilebilecek yayınlardan derlenmiştir. Mirzoyan hakkındaki bu yayınların çokluğunun sebebi 1938 yılında Troçkizm ithamı ile Sovyet hükümetine karşı ihanet suçlaması ile ilişkilidir. 1956’ya kadar Mirzoyan ile ilgili tüm belgeler yasaklı belgeler kapsamındayken ancak bu tarihten sonra ancak bir kısmına erişmek mümkün olabilmişti. Bu çelişkili tutum ve kararlar, Stalin ve sonrasındaki Sovyet yönetimlerinin birbirine zıt siyasi tutumları ile ilgilidir.

2001 yılında Kazakistan Cumhurbaşkanı Arşivi ve Kazakistan’daki Ermenistan Büyükelçiliği tarafından belge koleksiyonu şeklinde yayımlanan bir kitapta Mirzoyan’ın bölgede görevli olduğu yıllardaki çeşitli faaliyetleri an-

latılmakta, 1937-1938 yıllarında Kazak aydınlarını siyasi baskıdan ve soykırımdan kurtarmaya çalışan bir lider olarak gösterilmektedir. Eserde bulunan 139 belgeden 128'si ilk kez yayınlanmaktadır (*Levon Mirzoyan v Kazahstane*).

L. Ahmetova ile V. Grigoryev 2010'da yaptıkları bir çalışmada J. Stalin döneminde Kazakistan'ın birinci sekreterleri; Goloşyokin (1925-1933), Levon İ. Mirzoyan (1933-1938), Nikolay Skvortsov (1938-1946) ve Jumabay Şahmetov'un (1946-1953) bölgede yürüttüğü siyaset ve faaliyetler hakkında detaylı bilgi vermektedirler. Bu kitap Kazakistan'ın J. Stalin dönemindeki 1924-1953 yıllarını kapsamaktadır. 30 yıl içerisinde J. Stalin'in sadece Kazakistan'ın birinci sekreterlerini değil, aynı zamanda bölgede yürütülen reformların siyaseti, stratejisi ve taktikleri konusundaki görüşlerini de sürekli değiştirdiğini göstermektedir. Yazarlar J. Stalin'in talimatlarının adı geçen bu sekreterler tarafından kademeli bir şekilde yerine getirdiğini belirterek; 1925-1953 tarihleri arasında Kazakistan'da görev yapan bu sekreterlerin farklı karakterlere sahip olduklarına vurguda bulunmakta ve kendi karakterlerine göre bir hareket tarzı içinde oldukları sonucuna ulaşmaktadırlar. Goloşyokin'in Kazak halkını açık bir şekilde kılığa uğrattığı, Mirzoyan'ın ise ilk etapta Kazak aydınları ile yakın ilişkiler kurarak onları yakından tanıdığını, daha sonra da onları 1937-1938'de katliama mahkûm bıraktığı, sonraki Sekreterlerin ise Kazakistan'ı daha da korku içinde tutarak yeni Sovyet sömürge sistemini bölgede yerleştirdiği vurgulamaktadır (Ahmetova vd.).

SSCB dağıldıktan sonra 14 Mart 1995'te, bu rejimin siyasi kurbanlarının anılması kapsamında, Almatı'da Ermeni kültür merkezi tarafından L. I. Mirzoyan anısına Almatı'da bir konferans düzenlendi. Kazakistan'ın eski Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in kararı ile Levon Mirzoyan'ın Kazakistan'ın gelişimindeki rolü ile onun anısının halk arasında kalıcılığını sağlamak için Kasım-Aralık 1997'de Mirzoyan'ın doğumunun 100. yıldönümü vesilesiyle bir dizi etkinlik gerçekleştirildi. Almatı'daki eski Hükümet binasında Levon Mirzoyan anıtı resmi törenle açıldı. Kutlamalar Aktobe (Batı Kazakistan) ve Kostanay (Kuzey Kazakistan) şehirlerinde de yapıldı. Aktobe'de, aynı adı taşıyan meydan ile sokakta Levon Mirzoyan'ın bir anıtı (anıtı hazırlayan Ermeni Vardges Terteryan) dikildi. Bu anıt arşiv belgeleri yayımlandıktan ve Mirzoyan'ın Kazakistan'daki katliamları ispat edildikten sonra Aktobe halkı tarafından kaldırıldı. Almatı'da, 1966'da sokaklardan

birine Levon Mirzoyan adı verildi. Mirzoyan adı günümüzde de devam etmektedir (*Levon Mirzoyan v Kazahstane* 12). Diğer taraftan Kazakistan Cumhuriyeti “NAIRI” Ermeni Kültür Merkezleri Birliği 30 Ekim 2004 tarihinde Almatı’da kuruldu. Ermeni kültür merkezleri Kazakistan’ın 14 şehrinde hâlen faaliyet göstermektedir.

Rusya Devlet Arşivleri ve Kazakistan Cumhurbaşkanlık Arşivi İdaresi Kazakistan’ın Mirzoyan dönemi ile ilgili arşiv belgelerinin kullanılmasına izin verdi. Bundan önce Mirzoyan, kıtlığı bitiren kişi ve bölgenin “kahramanı” olarak anıldı ve bu şekilde takdim edilegildi. Ancak arşiv belgelerinin kullanılmasıyla yapılan yeni çalışmalar Kazakistan tarihinde Mirzoyan döneminin önceki kutsama ve alkışlama anlayışının tam tersine bir katliam dönemi olduğu gerçeğini ortaya çıkardı.

Elinizdeki bu çalışma, Levon I. Mirzoyan’ın Kazakistan faaliyetlerini 2011 yılından sonra araştırmaya açılan ve adı geçen hakkında yapılan araştırmalarda bugüne kadar kullanılmayan 17 yeni arşiv belgesi ışığında farklı bir bakış açısı ile ele almaktadır.

Levon I. Mirzoyan’ın Siyasi Hayatı

Levon Isaeviç Mirzoyan, 14 Kasım 1897’de, şimdiki Azerbaycan Cumhuriyeti’ndeki Elizavestpol (Gence) vilayetinin Şuşa ilçesi Auşan köyünde bir çiftçi ailede dünyaya geldi. Kendisi, babasının bir “proleter” olduğunu ve Bakü’de ticari ve sosyal hayatın canlılığını görerek sık sık ailesini geçindirmek amacıyla bu şehre para kazanmaya gittiğini aktarmaktadır. (RDYTA, Fon № 3, Kayıt № 8, Dosya № 341: 10-13). On beş yaşında Bakü Gimnasiumu’nu kazandı ve burada ilk kez devrimci faaliyetlerle tanıştı. 1912 yılında, Bakü’de okurken çeşitli siyasi partilerin yasadışı öğrenci organizasyonlarına katıldı. RSDRP¹ Bakü Komitesi önderliğinde çalışan Sosyal Demokrat öğrenci grubunun aktif üyelerinden biri oldu. I. Dünya Savaşı sırasında bu grup önce el yazısıyla, sonra bir hektografiya (matbu yazı) ile *Kyank* gazetesini yayınladı. Bu gazete Şubat Devrimi’nden sonra basıldı ve adı *Nor Kyank* olarak değiştirildi. Doğrudan bu gazetenin yayınlanmasına katılan Mirzoyan, gazetede Bolşevik Parti’nin fikirlerini anlatan makaleler ve kısa notlar yazdı (RDYTA, Fon № 3, Kayıt № 8, Dosya № 341: 14-15).

Mirzoyan Mart 1917’de, yirmi yaşında iken Bolşevik Partisi’ne üye oldu. Leninist fikirlerle yetişen “genç Bolşevik”in bu yeni devrimci faaliyet dö-

nemi, Stepan Şaumyan, Aleşa Japaridze, Maşadi Azizbekov, Vani Fioletov isimleriyle yakından ilgilidir. Bu yıllarda Bakü'ye bağlı Binegedi şubesinin sekreteri, daha sonra Metal İşçileri Sendikası Başkanı oldu. Daha sonra Bakü İşçi ve Asker Temsilcileri Konseyi milletvekili olarak seçildi.

Sosyalist devrimin Ekim 1917'deki zaferini coşkuyla karşılayan Mirzoyan, Bakü Bolşevikleriyle bir araya geldi ve bölgede Kızıl Ordu birliklerini oluşturmaya başladı. Aynı yıl Taşnak Ermeni Partisi'nin üyesi oldu. Bakü Komünü lideri Ermeni Stepan Şaumyan'ın talimatları gereğince Bakü'nün Zavokzalnyı semtinde Taşnakçı Ermeni asker birliklerini kurdu ve bu birliklere adam katmak üzere çalıştı. Bu dönemde kurulan Azerbaycan Bolşevik yönetiminde Azerbaycan Türklerinden ziyade S. M. Kirov (Rus), S. Orconikidze (Gürcü), A. Mikoyan, L. Mirzoyan (Ermeni) söz sahibi oldular. Bu ekip içerisinde en güçlü isim olan Mirzoyan Azerbaycan topraklarında yaşanan Türk katliamlarının baş sorumlusu oldu (Mustafayev 226).

OGPU'nun² 1933'te İşçi ve Köylü Kızıl Ordusu hakkındaki raporu bu durumu kanıtlamaktadır. Raporda, "Mirzoyan, Kızıl Ordunun Ermeni Tümeni 3. Piyade Alayı'nda görev aldı" kaydı bulunmaktadır (RDSSTA, Fon № 2, Kayıt № 11, Dosya № 210: 1-78)³. Kızıl askerler 1918'de Mart ayı sonlarında ve Nisan başında Bakü'de "Musavat" hareketini bastırırken, Mirzoyan Kızıl Ordu birliklerinin merkezini korumuştur (*Jizn Otdannaya Revolyutsii* 18). 1920'lerin ortalarında, Bolşeviklerin Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin üyesi G.Djabiev, Mirzoyan'a yazdığı bir mektupta onu milli politika ile ilgili parti kararlarını tahrif etmekle suçladı ve "Uygun bir ortam sayesinde iktidardasın, 1918-1919 ve 1920 hatalarını dikkate almıyorsun, Sovyet güçlerinin kaybetmesi ve bir kargaşa çıkması durumunda Sovyet gücünün varlığını riske sokacak bir politika izliyorsun demektir." dedi (Mamedova 318-320). Buna karşı Mirzoyan kendisinin bir Taşnakçı olduğunu kabul ederek, tam tersine Bolşeviklerin Taşnak askeri birliklerini kullandığını "Bazı yoldaşlar 1918'de Bakü'de yetkililerin Taşnaklara dayandığına inanmakta yanılıyorlar. Bu bir hatadır. Aslında, Sovyet yönetimi Taşnakları kendi amaçları için kullandı" şeklinde cevaplamaktaydı (Niftaliyev 74-78).

Bakü'de Sovyet iktidarının geçici olarak düşmesinden sonra Mirzoyan, yasadışı faaliyetleri yürütmek üzere şehirde kalarak diğer Bolşevik- partizanlarla birlikte parti çalışmalarını organize etti. Mirzoyan, Kasım 1918'in sonun-

da Bolşeviklerin yasadışı bir toplantısında tüm Bolşevik- Partizan işlerinin yönetim organının üyesi olarak seçildi. 1918-1919 tarihleri arasında, Bakü proletaryasının siyasi organı olan Bakü İşçiler Kongresi oluşturuldu. Mart 1919'da Mirzoyan ve A.G.Karaev⁴ Bolşeviklerle birlikte bu Konferans'ta oluşturulan komitenin başkanlığına seçildi. Aynı tarihte, diğer Taşnakçı Ermeni Anastas Mikoyan⁵ önderliğinde RSDRP (bolşevik) Bakü Komitesi oluşturulduğunda, Mirzoyan bu komiteye üye oldu. Komünist Parti Mirzoyan'ı yerel Bolşevik örgütlerle kısa süre içinde bağları kurması için Dağıstan'a gönderdi. Mirzoyan Dağıstan'dan Bakü'ye geri döndükten sonra Bakü işçilerini genel siyasi isyana hazırlamak için aktif çalışmalara katıldı. Mayıs 1919'da Mehmet Emin Resulzade başkanlığındaki Musavat hükümeti Mirzoyan'ı tutukladı ve Gürcistan'a gönderdi. Mirzoyan burada çok geçmeden RKP (b) (Rusya Bolşevikler Komünist Partisi) Transkafkasya Bölge Komitesi'nin faaliyetlerine dâhil edildi (Gabdullin 286).

Mayıs 1919'da Bakü işçilerinin Mayıs ayaklanmasından önce, Bakü çalışma konferansının acil toplantısında konuşan Mirzoyan, Bolşevikler I.Anaşkin, M.B.Kasumov ve S.Fatalizade ile birlikte işçileri Rus proletaryası ile ittifakı güçlendirmeye çağırdı. Şubat 1920'de, Azerbaycan Komünist Partisi'nin kurulması, ilk yasadışı komünist örgüt kongresinde resmileştirildi. Sovyet iktidarının Azerbaycan'da kuruluşu ile Mirzoyan'ın özgeçmişinde yeni bir sayfa açıldı. Bununla ilgili olarak S.M. Kirov⁶, Mirzoyan'ı: "En deneyimli işçilerden biri. Kendisini Teorik ve pratik olarak yetiştirmiştir" şeklinde tanımlamaktadır (Azizbekova 23). "Bakinskiy Raboçiy" gazetesinin verilerine göre Mirzoyan,

Mayıs ayında İngiliz işgalcilere ve Musavatistlere karşı işçiler ayaklanmasının organizatörlerinden biriydi. Ayaklanma acımasızca ezildikten sonra tüm Merkezi İhtilalci Komitesi tutuklandı. 1922'de Mirzoyan Azerbaycan Bolşeviklerin Komünist Partisi Bakü Şehir Komitesinin ilk sekreteri olarak görevine başladı. (*Jizn Otdannaya Revolyutsii* 22)

Önce Bakü Komünist Örgütüne başkanlık eden Mirzoyan, 1926-1929 tarihleri arasında Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birinci Sekreteri görevini yaptı. Mirzoyan'ın bu dönemdeki siyasi faaliyetleri Bolşevik yönetimini oldukça memnun ettiğinden ona sınırsız yetkiler verildi. Mirzoyan bölgeye gelir gelmez bölgedeki Dağlık Karabağ meselesinde etkili oldu ve

bölgenin muhtar vilayet olmasını sağladı (Neciyev 182). J. Stalin bunu yapmanın ne kadar zor olduğunu dile getirerek, Mirzoyan'ın örgütsel yeteneklerini övdü (Sın Partii , Gazeta Bakinskiy Rabıçıy. № 281 (15096).

Azerbaycanlı Neriman Nerimanov 27 Mayıs 1924'te J. Stalin'e gönderdiği mektupta, Mirzoyan'ın Dağlık Karabağ'la ilgili tutumunu:

Dağlık Karabağ Mirzoyan'ın baskısıyla özerk bir bölge ilan edildi. Ben bu işi başaramadım, bu özerkliğe karşı olduğumdan değil, sadece Ermeni köylülerin kendileri bunu istemediği için. Mirzoyan, bu süre zarfında Taşnak akıl hocalarının (muhtemelen Mikoyan kastedilmektedir) yardımıyla yol açtı ve sorunu Trans-Hazar Bölge Komitesi aracılığıyla çözdü.

şeklinde ifade etmekteydi (Narimanov 58-60).

Araştırmacı İlgar Niftaliyav'a göre Mirzoyan'ın siyasi faaliyetlerinin içeriği Ermeni Sarkis Danielyan'ın⁷ çalışmalarından farklı değildi. Yazar çalışmasında Narimanov'un şu ifadelerini kanıt olarak sunmaktadır:

Mirzoyanlar Azerbaycan'ın kaderini sınırsız kontrol ettiği sürece, düşmanlarımıza provokasyonlar için yem sağlayacaklar. Aslında şu anda Azerbaycan'da bir parti var mı? Ben kanıtıyorum, Mirzoyan'lar kendi aşağılık politikası ile Azerbaycan'ı aşağılama politikasından dönmeyene kadar olmayacak.

Bunun yanı sıra İlgar Niftaliyav arşiv belgelerine dayanarak,

Mirzoyan 1920'lerin başında, Azerbaycan'ın Rusya ile hemen birleşmesi için Ruslar, Ermeniler ve Gürcülerden oluşan partide sözde "Sol Komünistler" grubunu yönetti. Bu grup genç komünistlere casusluğu, ihbar sistemini geliştirmeyi, entrika yapmaya öğretti ve böylece korkakları, yalancıları ve yozlaşmış insanları yetiştirdi.

demektedir (Niftaliyav). N. Nerimanov bu konuda: "Mirzoyan, sendika başkanı ve daha sonra Bakü komünistlerinin sekreteri görevinde iken kendini eleştirenlere karşı ajanlarından aldığı ihbarlar doğrultusunda bir intikam silahına dönüştü" demektedir (Narimanov 78).

Mirzoyan'ın Komünist Parti'ye katılması konusu biraz karışık ve karanlıktır. Mirzoyan, 25 Ekim 1921'de Komünist Partisi Tasfiye Komisyonu'na sun-

duğu bir belgede, Şubat 1916'da Sosyal Demokratlara katıldığını belirterek Azerbaycan'daki siyasi faaliyetlerinde yerli halkın menfaati doğrultusunda çalıştığını ispat etmeye çalıştı. Bundan üç yıl sonra, yani 29 Mart 1924'te kendi özgeçmişinde: “Mart 1917'de RSDRP (b) kendi irademle katıldım” demektedir. Mirzoyan'ın özgeçmişini gören I.Anaşkin (Parti arkadaşı) 3 Ağustos 1929'da Azerbaycan Komünist Partisi (b) Merkez Komitesi'ne, yani Mirzoyan görevden alındıktan sonra:

1917'de Mirzoyan'ı partiye (Komunist) kabul ettim. Mirzoyan, Mart 1918'deki soykırım (Azerbaycan'daki) olaylarında önemli rol aldı ve Bakü Komünistlerinin devrilmesinden sonra, Bolşevik maskesini Sosyalist-Devrimci Menşevik olarak değiştirdi.

şeklinde bir değerlendirme yapmıştır (Niftaliyav 216).

Mirzoyan Eylül 1929'un sonunda, Bolşeviklerin Tüm Rusya Komünist Partisi Merkez Komitesi Politbürosu kararı ile Rusya'nın Perm Bölgesi Komitesinin sekreteri olarak görev yaptığı Ural vilayetine (oblast) gönderildi. Bundan sonra 1933'ün sonuna kadar Tüm Rusya Bolşevik Komünist Partisi Ural Bölgesel Komitesi ikinci sekreteri görevini sürdürdü.

Mirzoyan'ın Sovyet Kazakistan'daki İktidarı

1930'lu yıllar Kazakistan tarihinin en trajik dönemlerinden biridir. Bu dönemde sözde özerkliği ve kendi kaderlerini kontrol etme hakkını alan Kazak halkı tüm gerçekliğiyle insanlık tarihinin yaşadığı en şiddetli bir zulüm ve soykırımla karşı karşıya kaldı. Bu durum Kazakistan'da 1925-1933 tarihleri arasında bir soykırım politikası yürüten, 1917'de Çarlık (Romanov) ailesinin infazının organizatörlerinden biri olan Goloşyokin'le yakından ilgilidir. Goloşyokin Kazakistan'ın o dönemdeki başkenti olan Kızıl-Orda şehrine geldikten hemen sonra Kazak köylerinde Sovyet iktidarının “hala tam olarak yerleşmediği ve bu nedenle “Küçük Ekim” politikasının bütün avullarda uygulanması gerektiğini” düşünmekteydi. O, Stalin'in talimatı gereğince “Kazakistan'da bir etnik temizleme”, ardından bölgenin tüm hayatının Sovyetleştirilmesi için kolhozlaştırma ve sovhozlaştırma siyasetini yürüttü (*Tragediya Sovetskoy Derevni* 831-834). Sonraki adımda da Kazakların zorla yerleşik hayata geçirilmesi, Kazak aydınlarının önünü kesmek ve yok etmek amacıyla onları “*milli sapma*” ile suçlayarak idama mahkûm ettirmek oldu. Ayrıca Kazak halkının mal varlığına el koyarak, tüm Kazak baylarının (zen-

ginleri) sürgün edilmesine ilişkin kararı aldı ve bu kararı acımasız bir şekilde uyguladı. Böylelikle 5.800.000 bin Kazak'ın iki milyona yakını soykırıma tabi tutuldu ve sağ kalanlardan bir bölümü Çin, Moğolistan, Hindistan, İran, Türkiye ve Afganistan'a göç etmeye mecbur bırakıldı (RFCA, Fon № 3, Kayıt № 40, Dosya № 83: 138-139)⁸.

Kazakistan'daki bu katliam politikası hakkında ilk itirazlar Halk Tarım Komiseri Z. Töregojin'in ardından Kazak aydınları T. Rıskulov, G. Musrepov, M. Gataullin, M. Dovletgaliev, E. Altınbekov ve K. Kuanyşev tarafından dile getirmeye başlandı. 1925-1932 tarihleri arasında Goloşyokin'in yürüttüğü siyasetin ortaya çıkardığı kıtlığın sebep olduğu facia hakkında M. Jumabaev, A. Baytursinov, J. Aymautov ve M. Auezov durumu yüzüne karşı açıkça dile getirdikleri ve Moskova'ya bilgi verdikleri için sürgüne uğradılar (RFCA, Fon № 3, Kayıt № 24, Dosya № 316: 195-224).⁹ Bunun ardından 1932'nin sonunda, Sovyet hükümeti Kazakistan'daki durumu incelemek için özel bir komisyon gönderme kararı aldı. Komisyon üyeleri zengin bir ülkede insanların açlıktan nasıl kırgına uğradıklarını araştırdılar. Goloşyokin, yapılan araştırma sonucunda, ortaya çıkan katliamdan dolayı suçlu bulunarak Moskova'ya geri çağırıldı.¹⁰ Goloşyokin'in görevden alınmasının ardından Taşnak Ermeni Mirzoyan 21 Ocak 1933 tarihinde Kazakistan Komünist Partisi Birinci Sekreterliği görevini devraldı (Hromov 152-154).

Görevi devralan Mirzoyan Şubat 1933'te eşi Yuliya Tevosyan ve çocukları ile birlikte Almatı'nın Furmanova (şimdi Nazarbayev) caddesindeki küçük bir eve yerleşti. Eşi Yuliya Tevosyan SSCB Demir Çelik Metalurjisi Bakanı ve SSCB Japonya Büyükelçiliği görevlerini yapan İvan Tevosyan'ın kız kardeşi idi. Almatı'ya geldikten hemen sonra Marksizm-Leninizm Enstitüsü müdürlüğü görevine atandı (Aşimbayev 760). Mirzoyan, Almatı'ya gelir gelmez J. Stalin'in yakın yoldaşı Komünist Partisi Merkezi Komitesinin Sekreteri Lazar Kaganoviç'e yazdığı bir mektupta:

Alma-Ata çirkin bir köydür, herhangi bir Kuzey Kafkas köyünden birkaç kat daha kötü durumdadır. Bu Alma-Ata'nın gerçek yüzü: odalar yok, insanların yaşayacak yeri yok, işçiler dağılıyor, ışık yok, gaz lambaları ile çalışmak zorundayız ve ne yapılması gerektiği sorusunu gündeme getirdiğimde, bir şey yapmanın neden mümkün olmadığı konusunda binlerce sebep bulurlar.

demekteydi (*İzvestiya-Kazakhstan*). Kaganoviç'e gönderdiği ikinci mektupta Kazakistan'daki korkunç durumu şu şekilde ifade etti (Grozin 83-84):

Moskova'dan ayrıldığım zaman Kazakistan'daki durumun zor olduğundan haberim vardı ancak burada gördüğüm manzara tüm beklentilerimi aştı. Yolda ve hatta şehirlerde, polis neredeyse her gün açlıktan ölenlerin cesetlerini topluyor.

Resim 1. 70'inci İl Parti Konferansı. (Soldan Beşinci Levon İ. Mirzoyan)
(KC MDFFBSKA, Arx. 2-103344).

Mirzoyan ilk etapta durumu kontrol altına almak için Kazak aydınları ile yakınlık kurmaya ve onlarla samimiyeti geliştirmeye çalıştı. Kazak aydınlarının güvenini kazandıktan sonra Kazakistan'ı Sovyetleştirmek için bölgedeki tarımı geliştirmeye özen gösterdi. İstatistikler 1933'te iyi bir mahsulün hasat edildiğini göstermektedir. Buna ek olarak Mirzoyan'ın emriyle üç yıl içinde kolhozlara 1 milyon 117 bin hayvan (inek ve koyun) dağıtıldı (Yeldesov 4). Ancak Mirzoyan ve Kazak ÖSSC'i Halk Komiserleri Konseyi Başkanı U.D.Isaev'in 3 Temmuz 1933'te Tüm Rusya Bolşevikler Komünist Partisi Merkez Komitesine, açlığın ortadan kaldırılması ve çiftçiliğin bir düzene konulmasına dair gönderdikleri raporda "Ortalama bir hasat elde edilse bile, Aulie-Ata, Kastek, Taldı-Kurgan İle Aksuisk, Stalin, Temir ilçeleri tahıllarının brüt hasadının en az %60'ı vergi şeklinde ödemelere zorlanacak."

ifadeleri yer almaktadır. Aynı belgede Mirzoyan Kazakistan'da tarımdan alınan vergilerin azaltılmasını ve ertelenmesini istemekteydi (RFCA, Fon № 3, Kayıt № 40, Dosya № 87: 124-128). Buna rağmen, Sovyet hükümetinin kolhozlaştırma siyasetinin sonucu olarak ortaya çıkan kıtlık, bu uygulamalara rağmen ahalinin içinde bulunduğu felakete çözüm olmadı. Bunun sebebi halktan toplanarak kolhozlara tahsis edilen hayvanların ahırlara kapatılması ve zamanında otlatılmadıkları için çok sayıda hayvanın telef olmasıydı (KCAVDA, Fon № 13-P, Kayıt № 2, Dosya № 42: 158-159).

Mirzoyan döneminde Kazakistan'da Sovyet sanayi politikası Stalin'in emirleri doğrultusunda gelişti. Ayrıca Kazakistan'ın tamamen Sovyetleşmesi için bir sanayileşme politikası izlendi ve kültürel amaçlı tesisler inşa edilmeye başlandı. Ulba hidroelektrik santralının inşasına ek olarak, Ridder Fabrikası, Balhaş'ta bir bakır izabe tesisi, Ust-Kamenogorsk'ta (Kuzey Kazakistan) bir kurşun çinko tesisi, Aktöbede (Batı Kazakistan) bir kimyasal bitki ve Çimkent'te (Güney Kazakistan) bir kurşun tesisi inşasına başlandı. Karaganda (Merkezi Kazakistan) kömür havzasının gelişimi aktif olarak gerçekleştirildi ve Emba bölgesinde (Batı Kazakistan) yeni petrol kuyuları açıldı. Ayrıca Jezkazgan'daki (Merkezi Kazakistan) bakır cevheri yatağı işletmeye açıldı. Kazakistan yazarlarının ilk kongresi, Kazak Müzik Tiyatrosu, Devlet Filarmoni Derneği ve Bilim Akademisi'nin çeşitli bölümleri açıldı. Mirzoyan önderliğinde Kazak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti doğrudan SSCB'nin bir parçası oldu ve 1937'de Kazakistan'ın ilk anayasası kabul edildi (*Sovetskaya Derevnnya Glazami OGPU-NKVD* 12). Böylece Kazakistan, SSCB'nin bir sömürge bölgesi haline getirildi.

Mirzoyan dönemi ile ilgili çalışmaları 2014'e kadar, yani Mirzoyan'ın J. Stalin'e ve diğer Sovyet yöneticilerine Kazakistan'daki katliamları üzerine gönderdiği gizli mektuplar açılmadan önce ve sonra olarak ikiye ayırmak mümkündür. Mirzoyan'ın Kazakistan'daki yönetim dönemine ilişkin ilk açık bilgilere, 1934'te (Seyfullin) ve 1935'te Kazak edebiyatçı aydınlarıyla yaptığı bir toplantıdaki konuşmasının resmi olarak *Sosyalist Kazakistan* gazetesinde yer almasıyla rastlanmaktadır (Mirzoyan). Gazetelerde yayınlanan bu yazılarda, Mirzoyan'ın Kazak edebiyatçılarıyla yakından tanıştığı ve Kazak edebiyatının Sovyetler Birliği çapında tanıtılması gerektiği, onlara kendisinin destek vereceği gibi bilgiler yer almaktadır. Mirzoyan'ın Kazakistan'da Goloşyokin eliyle yaratılan kıtlıktan sonraki ilk günlerinde gösterdiği

ılımlı siyaset Kazak edebiyatının önde gelen aydını Saken Seyfullin'in bir şiirinde övgü dolu şu sözlerle başlamaktadır:

Mirzoyan *îstî* qolğa alıp jatır, Mirzoyan işi eline alıyor,
özî de, sözi de yelge barıp jatır. Kendisi de, sözü de halkın kulağına gidiyor.
(Säken Seyfullin 32)

Kazakistan'da Levon Mirzoyan Dönemi Katliamları

1932'de Stalin'in emriyle Sovyet Cumhuriyetlerinde Bölgesel Birinci sekreterler ve OGPU'nun (sonra NKVD) vekilleri olmak üzere üç kişiden oluşan özel "Troyka" yönetimi kuruldu. Bu üç kişi bölgedeki "Sovyetlere karşı unsurları temizledi", yani Sovyet yönetimine tabi olmayan kişileri ortadan kaldırmak için Stalin'e şifreli mektuplar gönderdi, ihbarlarda bulundu ve daha sonra da idam kararlarını yerine getirdi. Kazakistan'da Mirzoyan dâhil olmak üzere alınan karara göre, "Troyka'ya" G.Asriev, N.Gusev, L.Zalin, U.Isaev, S.Nurpeisov, Ç.Artıkbaev, N.Umurzakov ve B. Mankin zaman zaman yapılan değişikliklerle dâhil oldular. Bunun yanı sıra Mirzoyan döneminde, Sovyet düşmanlığı yaptığı suçlaması ile ihbarlar yapan diğer bölgesel "Troyka'lar" da kuruldu (RDSSTA, Fon № 17, Kayıt № 166, Dosya № 575: 95).

Böylelikle Mirzoyan 1937-1938 tarihleri arasında Kazakistan'da NKVD'nin gerçekleştirdiği kitlesel katliamların organizatörlerinden biri oldu. Andrey Savin ve Alexey Teplyakov; Mirzoyan tarafından, Stalin ve Devlet güvenliği Genel Komiseri N.İ.Yejov'a NKVD'nin 00447 nolu kararı gereğince Kazakistan'da eğitim gören ve aydın nitelikli kişilerin idam edilmesi gerektiği, "pazarlık" tarzındaki "limit artırma" talepleri hakkında üç belge yayınladı (Savin vd. 135). Adı geçen araştırmacıların arşiv belgelerine dayalı bulgularına göre Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Politbüro Üyesi Mikoyan tüm Rusya genelinde 3.500 kişinin ve 14 Kasım 1937'de 2.000 kişinin idam edilmesini, 3.000 kişinin ise toplama kamplarına gönderilmesini istediğinde, Mirzoyan da buna paralel olarak 01 Aralık 1937'de "kalıntıları (muhalif olanlar) tamamen temizlemek için" 600 kişinin idam edilmesi için pazarlık yaptı ve bin kişiyi siyasi kamplara sürgün etti. Bunun yanı sıra "çeşitli alanlarda yeni isyancı ve sabotaj gruplarının kurulması ve Yezhov'un, Sovyet karşıtı unsurları temizleme dönemini uzatması üzerine" Mirzoyan, Stalin ve Yezhov'dan 900 kişinin idam edilmesi ve 3.500 kişinin

kamlara sürgüne gönderilmesi için 4.400 kişilik ek limit talep etti. Mirzoyan'a talep ettiği tüm bu ek limitleri kullanma yetkisi verildi (Savin vd. 136).

Mirzoyan'ın Kazakistan'daki idam ve sürgün kararlarını şu şekilde kategorilendirdiği anlaşılmaktadır: Birinci kategoride (Kazakistan aydınları ve öğretmenler), ikinci kategoride üst düzey zenginler (baylar), orta düzey zenginler, üçüncü kategoride din adamları (imamlar, işanlar) bulunmaktaydı.

Mirzoyan Kazakistan'ın her bir vilayetinde Sovyetlere karşı başkaldırıları önlemek amacıyla Kazakistan Bölgesel komitelerinin sekreterlerini Sovyet hükümetine tabi olmayan bayları (zenginleri) katletmeye zorladı. Güney Kazakistan Bölgesel Komitesi'nin sekreteri Grigoriy Taganskiy, J. Stalin'e 13 Temmuz 1937'de gönderdiği 59 sayılı yazısında kaydettiğine göre Güney Kazakistan bölgesinde, 10 Temmuz itibarıyla, idam edilmesi gereken 374 bay ve sürgün kararı verilen 519 kişi ile ilgili kararı yerine getirmiş bulunuyordu. Buna ek olarak, daha önce mal-mülkü müsadere edilmiş 164 bayın idamı ile 326 orta zengin de sürgünü için izin verilmesini talep etmiştir. Aynı içerikteki ve tarihteki 56 sayılı diğer bir yazı da Aktöbe Vilayetinin Sekreteri Pyotr Briküls tarafından J. Stalin'e gönderilmiştir. Buna göre 10 Temmuz itibarıyla, Aktöbe bölgesinde özel olarak yapılan soruşturmalar sonucunda 122 kişi asi ilan edilirken 420 bay da katledildi. Bununla da yetinmeyerek 711 bayın idamı ve 208 kişinin de sürgün edilmesi gerektiğini ifade ederek bu konuda izin istedi. (RDSSTA, Fon № 17, Kayıt № 166, Dosya № 576: 18). Ertesi günü, yani 14 Temmuz 1937'de, Batı Kazakistan Bölgesel komitesinin sekreteri Safarbekov, Yezhov ve J. Stalin'e gönderdiği 63 sayılı yazıda: 575 bayın Sovyetlere karşı tehlikeli olduğunu dile getirerek bunlardan 112'sinin çok tehlikeli birinci kategori listesinde olduğunu belirtti ve ikinci kategoride yer alan 202'sinin de listesini ekledi. Bunun yanı sıra Batı Kazakistan'da "Sovyetlere tehlike yaratan unsurların" araştırıldığını, onlara karşı şiddetli tedbirler aldığını belirtmiştir (RDSSTA, Fon № 17, Kayıt № 166, Dosya № 576: 20).

Böylelikle Mirzoyan Kazakistan'ın vilayet sekreterleri arasında tam bir rekabet ortamı oluştu. Her bir bölge sekreteri ne kadar çok "tehlike" yaratan bay, öğretmen ve din adamı ile bunlara ek olarak Kazakistan'da sürgüne maruz bırakılan Rus, Ukrayna, Alman, Belarus gibi diğer milletlere mensup kişilerin listesini hazırlarsa, o kadar Stalin'in gözünde puan toplayacaktı.

14 Temmuz 1937'de Karaganda Bölge Sekreteri Yahudi Gdaliy Pinhasik (1938'de tutuklandı, sonucu belli değil) Yezhov'a gönderdiği 64 sayılı yazıda:

Cezaevlerinden, kamplardan ve sürgünlerden kaçan bay-feodalların Sovyetlere karşı olan görüşleri ve Troçkist faşistlerle irtibat kurdukları suçlamasıyla 226'sı idam, 190'ının ise sürgüne gönderilmesi gerektiği ifade edildi. Bunun yanı sıra Kazakistan'a göç ettirilen diğer "Faşistlerden" (Alman, Rus, Ukraynalı) 280'inin idam edilmesi ve 157'sinin sürgün edilmesi, ağır cezaya çaptırılanların 32'sinin idam edilmesi ve 246'sının sürgün edilmesi için limit izni istiyoruz. Bölge genelinde toplam 538 kişinin idam edilmesi ve 593 kişinin sürgün edilmesini istiyoruz.

demekteydi (RDSSTA, Fon № 17, Kayıt № 166, Dosya № 576: 21). Almatı Vilayetinin Birinci Sekreteri Janaydar Sadvakasov (17 Eylül 1937'de tutuklandı ve aynı gün idam edildi) 20 Temmuz 1937'de Yezhov'a gönderdiği 67 sayılı gizli yazıda; bölge genelinde 1.123 bay, orta zengin ve din adamının Sovyetlere "tehlike" yarattığını dile getirerek, bunların 305'inin idam edilmesi, kalan 818'inin de sürgüne gönderilmesini talep etmekteydi (RDSSTA, Fon № 17, Kayıt № 166, Dosya № 576: 69).

İhbarların ve suçlamaların ana içeriği, Kazak aydınlarının, zengin kısmının ve din adamlarının sağcı (kendi devletini kurmak isteyenler) ve Troçkist örgütlerde karşı-devrimci faaliyetlere katılmış olmalarıdır. Kazak aydınları, Türk halklarını birleştirmeye çalışan Pantürkistlerle iş birliği yapmakla ve milliyetçi Alaş Ordacılıkla suçlandılar. Baylar (bazı zamanlarda 1-2 sığırı ve birkaç tane koyunu olan Kazaklar dahi bu kategoriye dâhil edilmiştir) Alaş Orda hükümetine maddi destek vermeleri, mal-mülkleri ile hayvanlarını Sovyet kolhozlarına vermemeleri ve vergi ödemeye karşı başkaldırlara katıldıkları için suçlandı. Din adamları ise bölgedeki başkaldırlara, isyanlara öncülük ettikleri ve Sovyet ideolojisine (ateizm) karşı çıktıkları için suçlandılar. Mesela Mirzoyan'ın Stalin'e gönderdiği 27 Temmuz 1937 tarihli şifre telgrafında, Kazakistan Merkez Yönetim Komitesi başkanı Uzakbay Kulumbetov'un tutuklanma sebebi hakkındaki mektupta onun yerli Milli-Faşist örgütün başkanı olduğu yazılmıştır. Aynı zamanda konuyla ilgili araştırma raporlarında Uzakbay Kulumbetov'un Kazak aydınları ve Türkistan Özerk Cumhuriyetinin kurucuları Nuğmet Nurmakov, Turar Riskulov, Sultanbek

Hajanov'dan oluşan Milli-Faşist örgütü arasındaki bağlantıyı sağlayan kişi olarak suçlanıyordu (RDSSTA, Fon № 558, Kayıt № 11, Dosya № 57: 7-8).

Mirzoyan Stalin'in yakın yoldaşları Molotov ile Yezhov'a gönderdiği 3 Ekim 1937 tarih ve 106 sayılı yazı ile idam edilmesi gereken insan sayısı limitlerinin arttırılmasını istemiştir. Mirzoyan bu yazı ile Kazakistan'da idam edilmesi gereken 2.500 kişilik idam limiti bildirmiş, ancak bölgede Sovyetlere karşı yeni İslamcı ve Pantürkçü grupların açığa çıkarılmış olduğu bahanesiyle bu sayının yeterli olmadığını, sayının 3.500 kişiye çıkarılmasını talep etmektedir. Mirzoyan, bu sayıyı bölgelere göre şu şekilde ayırmaktadır: “Doğu Kazakistan 700 kişi, Alma-Ata 600 kişi, Güney Kazakistan 500 kişi, Karaganda 300 kişi, Kuzey Kazakistan 500 kişi, Aktobe 350 kişi, Kustanay 300 kişi ve Batı Kazakistan 250 kişi” (RDSSTA, Fon № 17, Kayıt № 166, Dosya № 580: 152).

Esasında Mirzoyan, Sovyet sistemine sadakatle hizmet eden ve Stalin'in SSCB genelinde yürüttüğü “Büyük Temizlik” siyasetinin Kazakistan temsilcisiydi. Kazakistan'daki katliamlarla ilgili tüm adımlarını Stalin ve onun yardımcısı Yezhov'a danışmakta ve oradan talimat almaktaydı. Mirzoyan, “Troyka” idam komisyonunun üyelerini değiştirmek için Stalin'e gönderdiği 29 Ekim 1937'deki 114 sayılı özel şifreli mektubunda:

Aktöbe bölge komitesi sekreterinin görevden alınması ve tutuklanması ile bağlantılı olarak, Sovyet karşıtı milliyetçi örgütün bir üyesi olan Musin'in¹¹ yerine, Aktöbe bölgesindeki yeni komite sekreteri Junusov'un¹² “Troyka” üyesi olarak onaylanmasını istiyoruz

Batı Kazakistan bölge komitesi sekreteri Safarbekov'un¹³ görevden alınması sebebiyle, bölgesel komite sekreterliği görevine tayin edilen Utepov'un Sovyetlere karşı “unsurları” temizleme “Troyka'ya” komisyon üyesi olarak onaylanmasını istiyoruz. Kustanay bölgesi için, Kuzey Kazakistan bölgesine değiştirilen Kuznetsov'un yerine, bölge komitesinin yeni sekreteri Bogdanov'u “Troyka” üyesi olarak onaylamak istiyoruz.

şeklinde bir ifade bulunmaktadır. Belgenin araştırılması esnasında dikkat çeken nokta “Troyka” üyesi olan ve daha sonra görevden alınan Kazak bolşeviklerin çoğunun daha sonra idam edilmiş veya sürgüne uğramış olmasıdır

(RDSSTA, Fon № 17, Kayıt № 166, Dosya № 582: 30-31). Belgelere bakıldığında “Troyka” üyelerinin sürekli değiştirilmesini Mirzoyan’ın esas itibarıyla kendi suçlarını gizlemek için aldığı bir tedbir olduğu anlaşılmaktadır.

Mirzoyan, 14 Kasım 1937’de Stalin’e gönderdiği 117 sayılı mektubunda ön soruşturmalar sonucunda tespit edilen 2.346 kişinin idam edilmesi gerektiğini ve 4.403 kişinin de sürgüne gönderilmesini talep etmiş ve bunun için izin istemiştir. (RDSSTA, Fon № 17, Kayıt № 166, Dosya № 575: 95- 96). Hemen ardından 1 Aralık 1937’de gönderdiği 119 sayılı yazıda:

Tarafımıza Sovyetlere karşı, birinci kategoride 8 bin, ikinci kategoride 8 bin kişiyi cezalandırma hakkı verildi. Şimdi bu limitler neredeyse tamamen kullanıldı. 10 Aralığa kadar, biz Sovyetlere karşı çıkanları temizlemeliyiz. Bu iki aktif isyancı, sabotaj ve casus unsur kategorisi için, belirlenen limitten 1600 kişiyi aşmış durumdayız. Kalanların tamamen temizlenmesi için, birinci kategori gereğince 600, ikinci kategori gereğince bin kişinin sürgüne gönderilmesi için izin vermenizi istiyoruz.

denmekteydi (RDSSTA, Fon № 17, Kayıt № 166, Dosya № 583: 117).

Diğer taraftan Mirzoyan Kazakistan’da kendisini yetki ve hakları sınırsız bir hükümdar olarak düşünüyordu. İktidara geldikten kısa bir süre sonra 1936’da adı oldukça eski tarihlere dayanan Taraz şehrine ve Tanrı dağlarına kendi adını verdi. Bolşevik İhtilali ve 1 Mayıs yıldönümlerinde kendi fotoğrafları ile gösteriler düzenledi. Bütün bunlar Stalin’in ajanları tarafından Moskova’ya iletildi. Ayrıca Troçki ile temas kurduğu da iletilen bilgiler arasındaydı. Mirzoyan görevi sırasında şaşırtıcı bir ikiyüzlülükle Kazak aydınları ile yakın temas kurmaya özen gösterdi. Onların Sovyetlere olan bakış açılarını derinden inceledi ve daha sonra onları katletti (Savin 183-238). Kendisine iletilen istihbaratı dikkate alan Stalin, 15 Mayıs 1938’de Mirzoyan’ın Moskova’ya geri dönmesi için bir telgraf gönderdi. 16 Mayıs’ta Kazakistan Komünist Partisi Merkez Komitesi onu birinci sekreterlik görevinden aldı. 23 Mayıs’ta daha Moskova yolunda olan Mirzoyan tutuklandı ve Moskova’daki Lefortivo askeri hapisanesine atıldı. 26 Şubat 1939’da SSCB Yüksek Mahkemesi Askeri Collegium kararı gereğince idam edildi. Moskova’nın Don mezarlığında “*sahipsizler*” bölümüne gömüldü (Abılhojin 9).

Sonuç

Çarlık Rusyası, 19. asırda Türkistan coğrafyasını işgaliyle paralel olarak bu coğrafyada Rus ve Ermenileri iskân etmek suretiyle bir kolonizasyon siyaseti takip etti. Rusya'nın Türk yurtlarında yayılma sürecinde Ermenilerle yürüttüğü iş birliği zaman içinde genişleyerek 19. asır boyunca sürdürüldü. Bu iş birliği Bolşevik iktidarının kuruluş döneminde de aynı şekilde devam etti. Azerbaycan topraklarında gelişen Bolşevik hareketi içinde sivrilen Ermeniler, "Türk düşmanlığı" temelinde yükselen zehirlenmiş bir milliyetçiliğin yarattığı kinle Türkistan coğrafyasında ortaya çıkan istiklal hareketinin bastırılmasında "*acımasız cellatlar*" rolünü üstlendiler. Kafkasya'da Taşnakçılar olarak gerçekleştirdikleri katliamları, Türkistan coğrafyasında Bolşevik askerleri olarak sürdürdüler. Hadisatın yarattığı fırsatla Kazakistan SSC Birinci Sekreteri ve daha gençliğinde komünist bir devrimci olan Mirzoyan da bu geleneğin devam ettiğini gösteren önemli bir siyasi/tarihi figür olarak öne çıkmaktadır. Stalin'e yakın isimlerden Mikoyan'ın prezantasyonu ile sistem içinde tırmanan biri olan Mirzoyan 1918'da Azerbaycan'da kurulan Sovyet yönetiminin ve bölgede soykırıma varan katliamların baş aktörlerinden biri olmuştur. Kazakistan'da Bolşevik yönetiminin başına atanmasında da bu ilişkinin önemli rolü olmuştur. Bölgede çok sayıda insanın açlıktan kırılmasına yol açan Goloşyokin yönetiminden sonra Moskova yönetiminin ılımlı yüzü olarak sahaya sürülen Mirzoyan Kazak halkına karşı sürdürülen bu kasıtlı kıtlık politikasının ardından 6 yıl görev yaptığı Kazakistan'da kıtlığın sona erdirilmesi, bölgenin sanayileşmesi, açlığın ortadan kaldırılması gibi faaliyetlerde bulundu. Goloşyokin'in kötü polis rolünün ardından iyi polis tiplmesiyle Kazak aydını, din adamı ve ileri gelenleri ile iyi münasabetler kurma yolunda çabalar gösterdi. Direnme gücü "kızıl kıtlık" la kırılan Kazakların yol gösterici aydın ve önderleri geçmişin Taşnakçısı Mirzoyan'ın kurduğu tezgâhlarla ya idam edilerek katledilmiş ya da sürgün hayatı yaşamışlardır. Bu süreçte Stalin'in SSCB ve etki sahasında 1937-1938 yılları arasında yapmış olduğu ve "Büyük Temizlik" adı verilen yüz kızartıcı insanlık suçunun Kazakistan'daki uygulayıcısı olmuştur. Böylece 1918'lerden itibaren sovyetleştirilen Kazakistan 20 yıllık bir süreçte kasıtlı bir soykırımın kurbanı olmuştur. Fakat en az bunun kadar ilginç noktalardan biri bu ikiyüzlü siyasetin uzun yıllar sürdürülmesi ve Mirzoyan'ın Kazakistan'da bir "kurtarıcı" olarak tanıtılmış olmasıdır. Nursultan Nazarbayev döneminde bile Mirzoyan "Kazak halkının dostu ve koruyucusu" kimliğiyle uzun süre

anılmış ancak yine O'nun izniyle açılan arşivlerde ve Rusya Devlet Arşivlerinde yürütülen çalışmalar bu konudaki gerçekleri gün yüzüne çıkarmış bulunmaktadır.

Açıklamalar

- 1 RSDRP - Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi, 1 Mart 1898'de Minsk şehrinde düzenlenen bir kongrede Çarlık Rusyası döneminde kuruldu. İhtilalden sonra Lenin tarafından yönetilen RSDRP'nin Bolşevik fraksiyonu Ekim 1917'de Geçici Hükümete karşı silahlı bir ayaklanma düzenledi ve Rusya'da iktidarı ele geçirdi. Geniş bilgi için bkz. *Perviy Syezd RSDRP*. Mart 1898 Goda. *Dokumentı i Materialı* (1948). Moskva.
- 2 OGPU, SSCB Halk Komiserleri Konseyi uyarınca Birleşik Devlet Siyasi Yönetimi. 15 Kasım 1923 tarihinde kurulan SSCB devlet güvenliği özel organı. Geniş bilgi için bkz. Teplyakov A. G. *Deyatelnost Organov VÇK-GPU-OGPU-NKVD (1917-1941): İstoriogafiçeskiye i İstoçnikovedçeskiye aspektı*. Novosibirsk, 2018.
- 3 Birleşik Devletler Siyasi Yönetimi Özel Bölümünün 1933'te İşçi ve Köylü Kızıl Ordusu için özel bölümlerin çalışmaları hakkındaki raporu. 17 Şubat 1934.
- 4 Ali Geydar Ağa Kerim oğlu Karaev, 7 Haziran (20), 1896'da Azerbaycan'ın Şeyhminaz bölgesinin Şamahı kentinde, küçük bir tüccar ailesinde doğdu. İlk eğitimini dini okulda aldı ve 1913 yılında Tiflis'teki "Molla Nasruddin" editörlerinin düzenlediği toplantıya katılanlardan biri oldu. Bu dergi yerel mollalara karşı yayınları ve kadınların özgürlüğü ile diğer konular için yasadışı işçi kongreleri düzenliyordu. Daha sonra Sosyal demokrat organizasyon olan "Ümmet'in" bir üyesi olarak önce Menşevik'lere, sonra Bolşevik hareketlerine katıldı. Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin ilanından sonra Azerbaycan Geçici Devrim Komitesi üyesi oldu. Geniş bilgi için bkz. R DYTA (Rusya Devlet Yakın Tarih Arşivi), Fon № 3, Kayıt № 8, Dosya № 339, Sayfa № 73-76. 11 Kasım 1955 tarihinde A.G. Karaev'in aklanması hakkında P. V. Baranov'un Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesine yazdığı notlar.
- 5 Anastas Ivanoviç (Ovanesoviç) Mikoyan 13 Kasım'da (25) 1895'te Tiflis'in Sannain köyünde doğdu ve 21 Ekim 1978'de Moskovada öldü. Rus devrimcisi, Sovyet devleti ve parti lideri. SSCB Dış Ticaret Halk Komiseri (1938-1949); SSCB Bakanlar Konseyi Birinci Başkan Yardımcısı (1955- 1964); SSCB Yüksek Sovyeti Başkanlığı Başkanı (1964-1965); Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Politbürosu Üyesi (1935-1966); Sosyalist Emek Kahramanı (1943). Sovyetler döneminde Stalin'e yakın oldu ve Taşnak Ermenileri etraflıca destekledi. Levon Mirzoyan'ın Kazakistan'a gelişini önerdi. Geniş bilgi için

- bkz. M. Yu. Pavlov. "Mejdunarodniye Otnoşeniya." *Anastas Mikoyan. Politiceskiy Portret na Fone Sovetskoy Epohi*, 2010.
- 6 Kirov (Kostrikov) Sergey Mironoviç, 15 Mart (27) 1886'da Vyatka eyaletinin (Kirov bölgesi) Urjum şehrinde doğdu ve 1 Aralık 1934'te öldürüldü. 1904 yılında Kazan Makine Okulundan mezun oldu. 1917'de Vladikavkaz Konseyi üyesi, Ekim ayında Petrograd'daki silahlı ayaklanmaya katıldı, daha sonra Kuzey Kafkasya'daki kanlı ayaklanmalara katıldı. 1921-1926 yıllarında Azerbaycan Bolşevik Komünist Partisi Merkez Komitesi Birinci Sekreteri görevini yaptı, Levon Mirzoyan'la sıkı arkadaşlık kurdu. 01 Aralık 1934'te Leningrad'taki Smolny'de öldürüldü. Geniş bilgi için bkz. İskenderov S. M. S. *M. Kirov v Azerbaydjane*. Baku, 1970.
  - 7 Sarkis Artemieviç Sarkisov (Danielyan) Azerbaycan'ın Şuşa ilçesinde bir rahip ailesinde doğdu. Ermeni İlahiyat Akademisinde okudu, ancak mezun olamadı. Şubat 1917-1918 tarihleri arasında RSDRP (b) üyesi oldu. 1918- 1920 yıllarında Komünist Parti Şuşa İlçe Komitesi Sekreteri üyesi. Komünist Parti Bakü şehri Komitesi Başkanlığı üyesi, Bakü Konseyinin "İzvestiya" gazetesinin editörü, Komünist Parti Bakü şehri Komitesi Sekreteri. Kafkasya'da Sovyet sisteminin kuruluşunun organizatörlerinden biri. N. Narimanov'un yazdığı gibi: "Hiç kimse, Sarkis gibi işçileri bozmadı, bölgede rüşvet yaygındı. O zaman, Ermenistan gerçekten komünistlere ihtiyaç duyuyordu. Ermenistan'a gitmesini teklif ettim ama reddetti. Ermenistan'ın Ermeni yoldaşları da bunu (Sarkis) kabullenmedi". Geniş bilgi için bkz. Narimanov N. N. *K İstorii Naşey Revolyutsii na Okrainah*. Gurum Natsionalnoye Tvorçestvo Azerbaydjana, 1990, s. 138.
  - 8 Sürgün ve buğday çalışmaları üzerine Goloşyokin'in J. Staline gönderdiği şifre raporu. Kazakistan tarihçisi Juldızbek Abılhojın'ın tespitlerine göre, 1932-1933 yıllarında bazı tahminlere göre yaklaşık 1,3 milyon insan açlıktan hayatını kaybetti. Geniş bilgi için bkz. Abılhojın J., 2011. Ekim 2009'da, Kazak parlamentosu alt meclisi yardımcısı I. Elekeev'in ortaya koyduğu verilere ve Eylül 2009'da Almatı'da yapılan tarihi konferansın sonuçlarına göre, bazı akademisyenler yaklaşık dört milyondan fazla Kazak halkının kıtlıktan hayatını kaybettiğini ifade etmektedirler.
  - 9 Bu dosyada Güney Kazakistan'da 1894'te doğmuş Sultanbek Hojanov'un soruşturma raporu bulunmaktadır. Sultanbek Hojanov 1917'de Taşkent Öğretmen Okulu mezunu, Mart 1920'den Bolşeviklerin Tüm Rusya Komünist Partisinin üyesi, Kazakistan ve Türkistan Sovyet Cumhuriyetlerinde yetkili görev yaptı, 1925'te Kazakistan Bölge Komitesi Sekreterliğini yaptı. Tutuklanmasından önce, Özbek SSC'nin Sovyet Kontrolünün yetkili komisyon yardımcılığını yaptı. Sultanbek Hajanov bu soruşturma raporunda Goloşyokin

ve Mirzoyan'ın Kazakistan'daki Kazak aydınlarına karşı aldığı katliam kararları hakkında geniş malumat vermiştir.

- 10 Daha sonra sürgüne gönderildi ve Ağustos 1941'de idam edildi.
- 11 Musin Aitmukhmet (1899-1937) parti lideri. Semipalatinsk bölgesinde doğdu. Yüksek eğitim aldı. 1937'de Aktobe bölgesel parti komitesinin 1. Sekreterliğini yaptı. 24 Ekim 1937'de tutuklandı ve katledildi.
- 12 Junusov Makay (1905-?) parti lideri. Kazak, ilköğretim eğitimini aldı. 1937-1938 yıllarında Aktobe Bölgesel Parti Komitesi 1'ci Sekreteri görevini yaptı. 29 Haziran 1938'de tutuklandı. 8 yıl hapse alındı. Sonu belli değil.
- 13 Safarbekov Sadikbek (1902-1938) parti lideri. Akmolinsk, Çimkent, Petropavlovsk, Guryev, Kyzyl-Orda, Semipalatinsk, Alma-Ata'da şehir sekreteri ve bölgesel parti komiteleri olarak çalıştı. 1935-1936 yıllarında Kazakistan Cumhuriyeti Sendikalar Konseyi Başkanı. 1937'de Kazakistan Komünist Partisi (Bolşevikler) Batı Kazakistan Bölge Komitesi 1. Sekreterliğini yaptı, Mart 1938'de tutuklandı ve katledildi.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

KC MDFBBSKA (Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Film ve Fotoğraf Belgeleri ile Ses Kayıtları Arşivi)

Arx. 2-103344.

KCAVDA (Kazakistan Cumhuriyeti Aktobe Vilayeti Devlet Arşivi)

Fon № 13-P, Kayıt № 2, Dosya № 42.

RDSSTA (Rusya Devlet Sosyo-Siyasi Tarih Arşivi)

Fon № 17, Kayıt № 171, Dosya № 427, Sayfa № 62-66.

Fon № 17, Kayıt № 166, Dosya № 575.

Fon № 17, Kayıt № 166, Dosya № 576.

Fon № 17, Kayıt № 166, Dosya № 580.

Fon № 17, Kayıt № 166, Dosya № 582.

Fon № 17, Kayıt № 166, Dosya № 583.

Fon № 2, Kayıt № 11, Dosya № 210.

Fon № 558, Kayıt № 11, Dosya № 57.

RDYTA (Rusya Devlet Yakın Tarih Arşivi)

Fon № 3, Kayıt № 8, Dosya № 339, Sayfa № 73-76.

Fon № 3, Kayıt № 8, Dosya № 341.

RFCA (Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanlık Arşivi)

Fon № 3, Kayıt № 24, Dosya № 316.

Fon № 3, Kayıt № 40, Dosya № 83.

Fon № 3, Kayıt № 40, Dosya № 87.

Kitap, Makale ve Gazeteler

Abilhojin, Julduzbek Bekmuhamedoviç. “Modernizatsiya ot Protivnogo.” *Ekspert Kazahstan*, no. 21 (312), 2011.

Abilhojin, Julduzbek Bekmuhamedoviç, Mihail Leonidoviç Akulov ve Aleksey Vasilyeviç Tsay. *Jıwaya Pamyat. Stalinizm v Kazahstane – Proşloye, Pamyat, Preodoleniye*. Dayk-Press, 2019.

Ahmetova, Layla Seysembekovna ve Vladislav Konstantinoviç Grigoryev. *Pervıye Litsa Kazahstana v Stalinskuyu Epohu*. 2010.

Asılbekov, Malik Hantemiroviç ve Jamilya Malikovna Asılbekova. *Qazaq Ultı: Etnodemografiyalıq Damu Belesteri*. Egemen Qazaqstan. 27 Şilde, 2011.

Aşimbayev, Daniyar Rahmanoviç. *Kto Yest Kto v Kazahstane. Biografiçeskaya Ensiklopediya*. 2012.

Azizbekova, Pyusta (Pyustahanum). *Vsya Jizn Delu Oktyabrya. K 80 Letiyu so Dnya Rjdeniya L.İ. Mirzoyana*. Gazeta Bakinskiy Raboçiy. 279 (18109), 1977.

Bademci, Ali. *Kendi Arşiv Belgelerine Göre 1917-1934 Türkistan Milli İstiklâl Hareketi Basmacılar (Korbaşılar)*. Kamer Yay., 2019.

Devlet, Nadir. *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)*. Türk Tarih Kurumu Yay., 2020.

Gabdullin, Bigeldi. *Velikoye Koçevye. O Teh, Kto Stroil Gosudarstvo Kazahstan. İstoriçeskiye Esse.3-e İzdaniye*. Hantâjiri, 2015.

Grozin, Andrey Valentinoviç. *Golod 1932-1933 Godov i Politika Pamyati v Respublike Kazahstan*. 2014.

Hayit, Baymirza. “Türkistan Çarizmden Bolşevizm Hâkimiyetine Geçiş Devrinde.” *Türkistan'da Yenilik Hareketleri ve İhtilaller: 1900-1924, Osman Hoca Anısına İncelemeler*. Haz. Timur Hocaoğlu. 2018.

Hromov, Semyon Spiridonoviç. *Po Stranitsam Liçnogo Arhiva Stalina*. Moskva, İzdatelstvo MGU (Moskva Devlet Üniversitesi), 2009.

İskenderov, Mammed Salman. *S. M. Kirov v Azerbaydjane*. 1970.

İz Reçi Tovarişa Mirzoyana. 27 Fevralya 1937, Goda. Voprosi İstorii 6. 1993.

İzvestiya-Kazakhstan Gazetesi. 21 Ağustos 2004.

Jizn Otdannaya Revolyutsii. K 90-Letiyu so Dnya Rojdeniya Levona Mirzoyana. Bakinskiy Raboçiy. 274 (21100), 1987.

Kuropatkin, Aleksey Nikolayeviç. *Russkaya Armiya*. İzdatelstvo Poligon, 2003.

- Levon Mirzoyan v Kazahstane. Sbornik Dokumentov i Materialov (1933- 1938 gg.).* Redaktsionnaya Kollegiya: Khaydar Seysembayevič Aldajumanov, Lyudmila Davletovna Degitayeva (Otvetstvenniy Redaktor). Hurşudyan, Eduard Şagenoviç. 2001.
- Pavlov, Mihail Yuryeviç. *Anastas Mikoyan. Poliţiçeskiy Portret na Fone Sovets- koy Epohi.* Mejdunarodniye Otnoşeniya, 2010.
- Mamedova, Şalala. *İnterpritatsiya Sotsializma. Stalinizm v Azerbaydjane 1920-1930.* Adiloglu, 2004.
- Mirzoyan, Levon. *Qazaqstannıñ Mädeniyet Qızmetkerlerinıñ Kezekti Mindetteri (Qazaqstannıñ Mädeniyet Qızmetkerlerinıñ I şi Syezinde Söylegen Sözi).* 1935.
- Mustafayev, Beşir. “Rezulzade Hükümeti Dönemi ve Yaşanan Terör Olayları (1918-1920).” *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)*, no. II/2, 2013, ss. 205-231.
- Narimanov, Nariman. *K İstorii Revolyutsii v Okrainah (Pismo İ. V. Stalinu).* 1992.
- Narimanov, Nariman. *K İstorii Naşey Revolyutsii na Okrainah.* Gurum Natsionalnoye Tvorçestvo Azerbaydjana, 1990.
- Neciye, Elçin. “Azerbaycan'ın Sovyetleştirilmesi Sürecinde Karabağ Problemi.” *Ermeni Araştırmaları*, no. 39, 2011, ss. 163-186.
- Niftaliyev, İlgar. *Azerbaydjanskaya Diplomatıçeskaya Missiya v Armenii Posle Aprelskoy Okupatsii 1920 g.* İstoriya i Yeyo Problemi. 1., 2006.
- Niftaliyev, İlgar. *Azerbaydjanskaya SSR v Ekspansionistskih Planah Armyan (20-e Godı XX Veka).* 2010.
- Omarbekov, Talas. *20-30 Jıldardağı Qazaqstan Qasireti.* Almatı, 1997.
- Omarbekov, Talas. *Qazaqstan Tarihının Özeği Maseleleri.* Kömekşi Oqu Quralı. 2003.
- Özcan, Besim. “1828-29 Osmanlı-Rus Harbi'nde Erzurum Eyaleti'nden Rusya'ya Göçürülen Ermenilerin Geri Dönüşlerini Sağlama Faaliyetleri.” *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, no. 46, 2011, ss. 95-204.
- Perviy, Syezd RSDRP (1948) Mart 1898 Goda.* Dokumentı i Materialı. 1948.
- Rukovoditeley Kazahskoy SSR (1937-1938).* Mir Bolşogo Altaya. 5 (2).
- Säken, Seyfullin – Köp Ulttı Sovet Ädebiyetinıñ Qalauşılarnıñ Birı.* Qazaq Ädebiyetı. 11 Dekabr (Jeltoqsan), 1964.
- Säken, Seyfullin. Mirzoyan Joldastıñ Qazaq Jazuşılarnıñ Ängimesi de Qatısқан.* Sotsialdı Qazaqstan. 10 Mart, 1934.
- Savin, Andrey İvanoviç. “*Selo Duşegubovo Pereimenovat v Selo Solntsevo*”. *Sovetskiye Pereimenovaniya Kak Şpob Adaptatsii k Vlasti i Obşestva (1918-1930-e Godı).* Poliţiçeskaya Adaptatsiya Naseleniya Sibiri v Pervoy Treti XX Veka: Sbornik Nauçnih Statey. Nauçniy Redaktor Şışkin, Vladimir İvanoviç, Novosibirsk: Parallel, 2015.

- Savin, Andrey İvanoviç ve Aleksey Grigoryeviç Teplyakov. *Levon Mirzoyan i Stanislav Redens: Ştrih i k Biografiyam*, 2019.
- Sın Partii*. Gazeta Bakinskiy Rabiçiy. 281 (15096),1967.
- Sovetskaya Derevnya Glazami OGPU-NKVD*. Tom 3. Kniga 2 (1932-1934). Dokumenti i Materialı. Moskva: Rosspen, 2005.
- Teplyakov, Aleksey Grigoryeviç. *Deyatelnost Organov VÇK-GPU-OGPU- NKVD (1917-1941): İstoriogafiçeskiye i İstoçnikovedçeskiye aspekti*. Novosibirsk, 2018.
- Tragediya Sovetskoy Derevni. Kollektivizatsiya i Raskulaçivaniye*. Dokumenti i Materialı. 3 Tom. 1930-1933. ROSSPEN, 2000.
- Yeldesov, Dastan. *Kazahskiy Apokalipsis. Tasjarğan*. 25 Maya, 2008.
- Объединённое государственное политическое управление (ОГПУ)
Obyedinon-noye Gosudarstvennoye Politicheskoye Upravleniye.

Tashnakist Armenian Levon İ. Mirzoyan and His Activities in Kazakhstan (1933-1938)*

Seyfi Yıldırım**

Mirzahan Egamberdiyev***

Abstract

Levon İ. Mirzoyan is an Armenian who worked between 1917 and 1938 to settle and strengthen the Bolshevik administration in Azerbaijan, Kazakhstan and some other regions. Although the study refers to Mirzoyan's role as an influential actor in the emergence of the Nagorno-Karabakh issue, it mainly focuses on his activities in Kazakhstan as the First Secretary of the Kazakhstan Soviet Administration between 1933 and 1938. During the great hunger that emerged in the Golosyokin period many Kazakhs died. Mirzoyan came to the country administration after this disaster. Mirzoyan acted as a hand of compassion that covered the traces of this disaster in Kazakhstan and established close relations with the leaders and people of the country. Mirzoyan later murdered or exiled the intellectuals and prominent politicians, whom he had a chance to get acquainted with, by order of Joseph Stalin.

Keywords

Levon İ. Mirzoyan, Golosyokin Massacre, Stalin, Red Massacre.

---

* Date of Arrival: 27 April 2020 – Date of Acceptance: 10 July 2020

You can refer to this article as follows:

Yıldırım, Seyfi, and Mirzahan Egamberdiyev (2022). "Taşnakçı Ermeni Levon İ. Mirzoyan'ın Kazakistan'daki Faaliyetleri (1933-1938)." *bilig*, no. 101, 2022, pp. 31-56.

** Assoc. Prof. Dr., Hacettepe University, Atatürk Institute – Ankara/Turkey
ORCID: 0000-0002-3318-6089
ahiseyfi@hotmail.com

*** Assoc. Prof. Dr., Al-Farabi Kazakh National University, Faculty of Oriental Studies, TURKSOY Department – Almaty / Kazakhstan
ORCID: 0000-0003-3291-4512
mirzahan_1974@mail.ru

Деятельность армянского дашнака Левона Исаевича Мирзояна в Казахстане (1933-1938)*

Сейфи Йылдырым**

Мирзахан Эгамбердиев***

Аннотация

Левон Исаевич Мирзоян - армянин, который активно содействовал установлению и укреплению большевистской власти в Азербайджане, Казахстане и некоторых других регионах в 1917- 1938 гг. В статье рассматривается роль Мирзояна в инициировании проблемы Нагорного Карабаха, но в основном исследована его деятельность в 1933-1938 гг., когда он являлся первым секретарем ЦК КазССР. Во время правления Голощекина подверглись геноциду большое количество казахов в результате великого голодомора. Мирзоян пришел к власти в республике после этой катастрофы. Покрывая последствия этой катастрофы в Казахстане, он в то же время действовал под маской сострадания и установил тесные взаимоотношения с народом и его лидерами. Позднее Мирзоян использовал свое близкое знакомство с интеллигенцией и политическими деятелями, отправив их по приказу Сталина на казнь или каторжные работы.

Ключевые слова

Левон Исаевич Мирзоян, геноцид Голощекина, Сталин, Великая чистка, Красный террор.

* Поступило в редакцию: 27 апреля 2020 г. – Принято в номер: 10 июля 2020 г.

Ссылка на статью:

Yıldırım, Seyfi, & Mirzahan Egamberdiyev. “Taşnakçı Ermeni Levon İ. Mirzoyan’ın Kazakistan’daki Faaliyetleri (1933-1938).” *bilig*, no. 101, 2022, pp. 31-56.

** Доц., д-р, Университет Хаджеттепе, Институт Атапюрка и Истории революции – Анкара/Турция

ORCID: 0000-0002-3318-6089

ahiseyfi@hotmail.com

*** Доц., д-р, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Факультет востоковедения, кафедра ТЮРКСОЙ – Алматы / Казахстан

ORCID: 0000-0003-3291-4512

mirzahan_1974@mail.ru